

Лекція 1. САДИ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

План лекції:

1. **Визначення поняття "ландшафтного дизайн".**
2. **Формування об'єктів ландшафтної архітектури на ранніх етапах розвитку цивілізації.**

1. **Визначення поняття "ландшафтного дизайн".**

Що для людини означає поняття «сад»? З давніх часів у багатьох цивілізаціях поняття саду асоціювалося з прекрасним захищеним місцем проживання богів, тобто в західній традиції раєм, місцем, де могли мешкати спочатку безгрішні і безсмертні, створені за образом і подобою Божою, люди.

Райський сад блаженне місце, царство вічного достатку, щастя, укритий, протистоїть зовнішнім, дикого і темному хаосу.

Грецьке слово «парадиз» походить від давньоіранського «ра'гі-даеза» – «звідусіль обгороджене місце». Обов'язкова присутність воріт в огорожі універсальний символ, що розмежовує світи.

Райський сад точка відліку і невинне початок історичного шляху людства.

Цей божественний ідеал в різні епохи і в різних країнах люди намагалися втілити на землі, зводячи сади і поєднуючи в них настрої і сподівання свого часу з потребами повсякденному житті.

Втративши згодом міфологічну значимість прообразу раю, глибокий і різноманітний символізм, сад перетворився в один з видів мистецтва і з середини XIX ст. почав сприйматися як різновид архітектури ландшафтної архітектури, а потім і дизайну.

Специфіка ландшафтного дизайну полягає в тому, що основними засобами створення композиції є природні елементи рослинність, рельєф і вода, а також штучні (антропогенні) малі архітектурні форми, декоративна скульптура, візуальні комунікації, водні пристрої, декоративне покриття та ін.

З'єднання природних і штучних компонентів середовища в цілісну композицію, що має певним художнім образом, основна мета створення об'єктів ландшафтного дизайну.

Пріоритетними в ландшафтному дизайні є естетичні чинники формування штучного середовища.

Об'єкти ландшафтного дизайну на протязі всієї історії свого розвитку були синтезом природи і різних мистецтв, були пов'язані з історичними стилями, розвивалися у взаємозв'язку з розвитком філософії, літератури, живопису, архітектури, музики, з особливостями побуту й висловлювали змінюються в кожному епоху певні естетичні ідеали.

Об'єктами ландшафтної архітектури були території культових споруд, палаців

правителів і садиб знаті.

2. Формування об'єктів ландшафтної архітектури на ранніх етапах розвитку цивілізації.

Вже на цих ранніх етапах створення ландшафтних об'єктів вирішувалися завдання ретельної детального опрацювання елементів культурного ландшафту, хоча відчувалася велика залежність планувального рішення від природно-кліматичних умов.

Композиція створювалася на максимальному використанні корисних характеристик середовища, нейтралізації несприятливих чинників і підпорядковувалася вимогам агротехніки.

Першими об'єктами ландшафтної архітектури поряд з культовими інтер'єрами і екстер'єрами стали присадибні комплекси, що з'явилися на самих ранніх етапах розвитку людської цивілізації. Їхнє виникнення пов'язане з появою класового суспільства, створенням міст і зумовлене природно-кліматичними факторами.

В Єгипті жаркий і засушливий клімат з гарячими вітрами, з майже повною відсутністю опадів, вимагав створення штучного середовища з комфортними мікрокліматичними умовами, тому створювалися замкнені композиції з відчуттям прохолоди. Для цієї мети використовувались водосховища і рослинність. Вже самі ранні з відомих нам садибних комплексів належали привілейованим верствам суспільства. Тільки заможні люди і церква мали можливість зводити і утримувати садиби з садами, що слугували для задоволення.

В Єгипті садибні комплекси разом зі священними гаями і озелененими вулицями входили в планувальну структуру міст, канонізоване використання принципу симетрії визначило характер планувальної орієнтації єгипетської садиби. Вона сформувалася в регулярному стилі з чітко висловленою головною віссю.

Єгипетська садиба ділилася на розгороджені стінами дворища: для худоби, зерна, виноробства, комор і кузні. Житло господаря виходило на парадний двір, куди не проникали шум і запахи. Частину парадного двору займав сад з басейном і деревами гранат, струнками, як свічка, фініковими пальмами. Тут же були невеликий виноградник, альтанка, басейн. Дерева, як правило, привозили здалеку разом з землею. Їх висаджували в спеціальних горщиках, найчастіше біля басейнів: пишна зелень в поєднанні з водою створювала приємну прохолоду і свіжість, що допомагали переносити нестерпну літню спеку. Матеріал будівлі садибних комплексів дерево і висушена на сонці цегла. Будинок розміщувався в центрі садиби. З північної сторони будинку влаштовувалась веранда. Тут завжди були затінок і прохолода. В спекотну годину дня господар на веранді приймав гостей. Веранда була дуже нарядною, стіни і підлога були розписані візерунками і цілими картинами, на дверях були вирізані ієрогліфи, що позначали ім'я і звання господаря. В центрі будинку зал для банкетів. Він знаходився вище за інші приміщення і мав під стелею низку вікон, крізь які проникало світло і вентилявалося приміщення (створювався вертикальний струм повітря, що охолоджував приміщення в спекотний час). Стіни і стеля були розписані. Тут же розміщувався невеликий басейн для миття ніг. Біля басейну розташовувався кам'яний міст для жаровні, яку запалювали в прохолодний час для опалення приміщень, поблизу знаходилися сходи на плоский дах місце відпочинку хазяїв у вечірні години.

Присадибні ділянки створювалися також у внутрішніх дворищах палаців і багатих будинків. Особливо високий благоустрій мали розкішні вілли з садами і ставками в столиці Єгипту м. Фіви. Присадибні ділянки огорожували стінами.

В стінах були невеликі калитки, що з'єднували окремі дільниці. Центр композиції присадибної ділянки багатой вілли створював прямокутний басейн, інколи досить великих розмірів (60 x 120 м). Типовим прикладом створення малого саду є дільниця, площею 1 га. Вона, як правило, мала квадратну форму, була обнесена муром. Вхід розміщувався на центральній вісі, що завершувалась будинком, розташованим в глибині саду. Як правило, симетрично вісі по обидві сторони розміщувалися прямокутні басейни і альтанки. В басейнах росли водні рослини, плавали птахи. По периметру передбачалися рядові висадки. Специфічними особливостями перших присадибних комплексів є наявність огорожуючих і внутрішніх стін.

Всі елементи внутрішнього простору були взаємопов'язані і створювали цілісний, гармонійний ансамбль. Це дозволяє зробити висновок, що на ранньому етапі цивілізації садибні комплекси створювалися в попередньо розроблених проектах. Враховувалося співвідношення між висотою дерева і шириною алей, але територія була невелика.

Аналіз прийомів благоустрою давньоєгипетських присадибних ділянок дозволяє виявити цілий ряд закономірностей їхнього формування:

- органічне злиття релігійних, утилітарних і естетичних функцій;
- регулярний план з включенням в планувальну структуру водосховищ, рослинності, з використанням екзотів.

На формування викладених прийомів благоустрою мали великий вплив релігійні і природно-кліматичні фактори. Специфічні особливості клімату цієї країни вимагали формування замкнених композицій із застосуванням алейних посадок. Єгипетські сади, розташовані в садибних комплексах, в основі своєї були декоративно-утилітарними. В рослинному асортименті окрім місцевих видів широко використовувались інтродуценти – інжир, гранат, троянди, жасмин. З трав'яних були розповсюджені гвоздики, васильки, маки, ромашки, лілії, хризантеми. Квітка лілії була символом надії і короткочасності життя. Священними були рослини – лотос, папірус та ін. Таким чином, слід відзначити, що засоби ландшафтного дизайну з'явилися вперше в давньому Єгипті, а їхнє використання мало примітивний характер.

Присадибні території в Ассирії і Вавилоні відрізнялися більшими розмірами і колосальною розкішшю, яку могли собі дозволити дуже багаті жителі цих країн. По суті, вони стали прообразом сучасних ботанічних садів, в яких росли рідкі дерева з багатьох країн. Палацові території Дворіччя перетворювалися в парки, їх прикрашали більшою кількістю павільйонів–альтанок і з розкішною майстерністю використовували геопластику – створення садів на терасах.

Широко відомим спорудженням такого типу є всячі сади Семіраміди. Згідно з археологічними матеріалами спорудження являло собою ряд терас, що підносяться вгору. Тераси з'єднувалися монументальними східцями з білого і рожевого мармуру. Сад зрощували за допомогою водопідйомного колеса, системою фонтанів, каскадів і струмків. Несучі колони терас були пустотілими. В цих порожнинах росли дерева, а увесь інший простір займали квіти. Приміщення під терасами використовували як

винні погребі.

Таким чином слід відзначити, що елементи геопластики – штучні насипні кучугури, тераси, підпірні стінки вперше з'явилися в Дворіччі. Після цього ці ж прийоми використовувались в Персії. Сади при знаменитих палацах споруджувались також на терасах. Тут же створювалися басейни з фонтанами і каскадами. Центром композиції багатьох присадибних територій були павільйони. Залишки однієї персидської вілли, розташованої у декількох кілометрах від Астрабада, збереглися до нашого часу. Це вілла Ешреф, біля якої було п'ять садів строго регулярного планування. Сади не були композиційно пов'язані один з одним. Планування не мало єдиного задуму, тому кожний сад був оточений, як зазвичай на Сході, високим муром. Центром композиції кожного з них служив павільйон, до якого вели положисті тераси. По осі саду пролягав вузький канал, спадаючий невеликими каскадами з однієї тераси на іншу. Цей типовий композиційний прийом повторюється з деякими змінами в усіх відомих садах Персії. Найбільш розповсюджені в Персії були сади при віллах з використанням терас, каналів, басейнів, багатого асортименту рослинності, з включенням в композицію розкішно оздоблених павільйонів і гrotів.

У Стародавній Греції присадибні ділянки також були належністю заможної частини населення, на прийоми їхнього формування виявили вплив природно-кліматичні фактори. Давня Греція у порівнянні з Дворіччям і Єгиптом, де переважали величезні рівнини, була багата більш виразними пейзажами, горбкуватими і гірськими, що призвело до меншого містобудівного масштабу і разючої гармонії давніх грецьких міст з природою (з ландшафтом гідним замилювання), але приватновласницькі сади мали здебільшого утилітарний характер.

Існувала безліч приватних садів з елементами природи при житлових будинках внутрішніх двориків. Грецькі сади були численними, але невеликими. У внутрішніх двориках житлових будинків робили невеликі водойми з мозаїчним малюнком на дні. Квіти і кущі у горщиках створювали маленькі островки живої природи в будинках. Відомо, що сади влаштовувались при гімназіях, для прогулянок і міркувань. Невеликі сади були і при деяких храмах. Але особливе замилювання викликали грецькі міста, вписані в природу, в оточенні гаїв з оливковими деревами, сільськогосподарських угідь. Греки вміло використовували засоби геопластики в організації відкритого простору храмів і агор, розчленування їх з допомогою протяжних східців і різноманітних підпірних стінок. У формуванні таких просторів активно використовували скульптуру.

Грецькі об'єкти ландшафтної архітектури в цілому були органічно вписані в природне середовище і активно використовували його основні компоненти – рельєф і рослинність.

Римляни, на відміну від греків, протиставили естетику геометричних і прямолінійних форм мальовничості природного оточення.

Палаці в древньому Римі упорядковувались на високому рівні. Сади при віллах і палацах мали різноманітне призначення – від суто господарського до розважального. Заможні римляни, які прагнули жити за межами міста, набували і будували замиські вілли. Незліченні багатства, що надходили до Риму із завойованих країн разом з рабами, дозволяли будувати розкішні вілли і палаці, оточені декоративними і утилітарними садами. Багато римських аристократів мали по декілька вілл. Опис таких замиських вілл зробив відомий римський історик I ст. н. е. Пліній Молодший. Його вілла в Лаурентинумі знаходилася в мальовничому місці

на узбережжі моря, оточена садами і сільськогосподарськими угіддями.

Як показує аналіз літературних джерел, римські вілли можна поділити на два основних види:

- вілли сільські, або господарські (вілли – рустика);
- вілли міські, або розважальні (вілли – урбана).

Вілли міські влаштовувались на терасованих схилах, включали в свою планувальну структуру фонтани, альтанки, скульптуру та ін. Тераси з'єднувалися за допомогою східців, однак, як і в Греції, сходи не мали композиційного значення. Елементи саду розміщувалися випадково. Досить розповсюдженими були також вілли-фруктуарії, що включали як головний елемент фруктові сади. Сади при віллах будувалися згідно з традиційним укладом життя римської знаті. Один з внутрішніх двориків оточував сад вічнозелених рослин і називався вірідаріум, і служив для вечірніх банкетів. В безпосередній близькості до вілли примикала прогулянкова зона саду з регулярними партерами і алеями. Алеї оформлювалися стриженими деревами і кущами, в планувальну структуру включалися різноманітні фонтани і каскади.

В мистецтві стрижки зелених насаджень і квітникарстві римляни досягли високого рівня. Прийоми формування квіткових композицій, які включали ароматизацію середовища в поєднанні з шумом води фонтанів, водоспадів, каскадів, досягли високого рівня. Поступово вілли зайняли все узбережжя Неаполітанської затоки і Адріатичного моря. При виборі місця для будівництва вілли вирішальне значення мав красивий пейзаж. Часто його доповнювали спеціальною терасою. Головний корпус римської вілли мав Н-подібну форму, інколи складався з низки окремих об'єктів, мальовничо розміщених на ділянці. Якщо вілла була розміщена не на березі моря, то перед нею розбивали багатий партер з квітником – ксиотос. Терасу оточували наскрізною балюстрадою і прикрашали статуями. В композицію садів при віллах включали перголи, альтанки, тіньові навіси, алеї, декоративну скульптуру, тощо. Сад, створений з використанням регулярного засобу планування, підкреслював основну композицію будинку. Елементи природного середовища, що оточували його, органічно включалися в загальну планувальну структуру. Алеї, як правило, оформлювалися лаврами і платанами. Важливою якістю прогулянкового саду був зв'язок з навколишнім пейзажем.

В садах Риму, потім і Італії майстерно використовувалася геопластика. На схилах пагорбів формувалися системи терас, з'єднаних східцями і пандусами. Вода використовувалася для приладів фонтанів, штучних водоспадів і каскадів. Такі сади на рельєфі отримали згодом назву «Італійських».

Терми, рибні садки, що були обов'язковою належністю римської вілли, вимагали великої кількості води. Для забезпечення водою створювали великий підземний резервуар, розташований в самій високій точці території вілли. Ця ділянка засаджувалася деревами, щоб вода не нагрівалася навіть у найбільшу спеку. Труби були прокладені по всій території саду, в систему обводнення входили різноманітні гроти і джерела, розташовані в затінках дерев. Гроти, як правило, прикрашали мозаїкою, скульптурами.

При віллах окрім прогулянкової частини була передбачена система доріг для катання на конях або на носилках, а також спеціальна зона для утримання диких і домашніх тварин. Такі території згодом отримали назву "звіринців". Території при віллах займали значну площу, досягаючи 100–150 га. За їхніми межами знаходилися городи і плодові сади. Слід відзначити, що в процесі формування садів при віллах були використані і вдосконалювалися прийоми античної Греції, а також були створені свої – фігурна стрижка (топіарне мистецтво), використання скульптури. Куці самшиту були підстрижені у вигляді кораблів, храмів, птахів, тварин, чоловічих

і жіночих фігур. Особливу увагу в римських садах надавали троянди, створюючи нинішні розарії. Але сади все ж відрізнялися відсутністю композиційної єдності. В римських садах при віллах були використані різноманітні прийоми формування штучного середовища з використанням засобів ландшафтного дизайну.

Античні прийоми створення відкритих просторів засобами ландшафтного дизайну мали прямий і сильний вплив не тільки на Європу, а й на інші регіони світу.

Запитання для самоперевірки:

1. Які засоби ландшафтної архітектури застосовувалися в створенні садів Семіраміди?
2. Особливості формування ландшафтних об'єктів в Давньому Єгипті.
3. Що являють собою ландшафтні об'єкти у Стародавній Греції?
4. Що являють собою ландшафтні об'єкти у Стародавньому Римі?